Downloaded from UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA)
http://hdl.handle.net/11245/2.75545

File ID	uvapub:75545
Filename	Televisie_en_geschiedenis_Metis_609.pdf
Version	postprint

SOURCE (OR PART OF THE FOLLOWING SOURCE):

Type	article
Title	Een historische beweging: televisie schrijft en herschrijft het verleden
Author(s)	F. van Vree
Faculty	FGw: Instituut voor Cultuur en Geschiedenis (ICG)
Year	2009

FULL BIBLIOGRAPHIC DETAILS:
http://hdl.handle.net/11245/1.315659

Copyright

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content licence (like Creative Commons).

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (http://dare.uva.nl)
(pagedate: 2015-02-16)

Frank van Vree

Een historische beweging. *Televisie schrijft en herschrijft het verleden*

Niet schoolboeken of wetenschappelijke werken – laat staan de Canon – maar de televisie, films, foto's en in toenemende mate internet zijn voor de meeste mensen de voornaamste bron van historische kennis en historisch besef. Met name de televisie als klassiek massamedium speelt nog altijd een sleutelrol, al is er sinds de uitzending van Loe de Jongs serie De Bezetting*, de 'moeder' van alle Nederlandse historische televisieprogramma's, begin jaren zestig veel veranderd. Er worden meer programma's over het verleden gemaakt dan ooit, maar ze hebben een ander karakter dan vroeger. Daarmee weerspiegelen ze de ingrijpende veranderingen die zich de laatste decennia in de historische cultuur hebben voltrokken.*

Televisie als nationale geschiedschrijver

In de geschiedenis van de Nederlandse televisie neemt de documentaire serie *De Bezetting*, uitgezonden in eenentwintig delen tussen mei 1960 en mei 1965, in velerlei opzichten een sleutelpositie in. Zo was de serie niet alleen de grootste productie die tot dan toe in Nederland was gemaakt, maar ook de best bekeken en hoogst gewaardeerde. De uitzendingen, die plaatsvonden in een tijd waarin de televisie de Nederlandse huiskamer veroverde, hielden de mensen letterlijk thuis. Dr L. de Jong, presentator en samensteller, directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, groeide in de loop van de uitzendingen uit tot een van de eerste televisiepersoonlijkheden, met een gezag dat hij tot ver in de jaren tachtig kon laten gelden. Ten slotte droeg de serie heel direct bij aan de herwaardering van het nieuwe medium: *De Bezetting*, zo heette het, bewees dat het nieuwe medium niet per definitie oppervlakkig was, maar ook een positieve, opvoedende rol kon vervullen.

De betekenis van *De Bezetting* voor de ontwikkeling van de Nederlandse televisie kan uiteraard niet worden losgezien van haar inhoud, *als historisch programma.* Elders heb ik de serie al eens aangeduid als 'het enige echte nationale oorlogsmonument': niet het laffe compromis op de Dam, onthuld in de jaren veertig, maar de serie van De Jong wist de Nederlanders werkelijk te verenigen. Vanaf de allereerste uitzending waren de reacties positief, niet alleen in de media, maar ook in de honderden brieven die na afloop van iedere uitzending binnen stroomden. 'Dit is de beste wijze waarop ons volk en vooral de jeugd in kennis kan worden gebracht van de volledige waarheid en rijk gedocumenteerde weergave van vaak harde feiten', zo schreef de

voormalige (christelijke) verzetskrant *Trouw*, daarin bijgevallen door vrijwel alle andere kranten. Alleen het dagblad van de communistische partij, *De Waarheid*, en de spreekbuis van nationaal-conservatief Nederland, *De Telegraaf*, waren aanvankelijk nogal kritisch – maar na enkele afleveringen stelden ook zij hun mening bij.

De enorme impact van *De Bezetting* kan worden verklaard uit een aantal omstandigheden, te beginnen met de relatieve nieuwheid van het medium. De serie bezat daarnaast onmiskenbare kwaliteiten, door de duidelijke verhaallijnen, het afgewogen gebruik van archiefmateriaal en getuigenverklaringen, en, uiteraard, de presentatie van De Jong, die zich liet kennen als een geëngageerde verteller, een begeesterde schoolmeester die ook zijn eigen ervaringen en emoties liet meeklinken en daarmee aan het nationale epos een bijzondere dramatische lading wist te geven. En ook hier telde de inhoud van de documentaire: de serie kon als een 'waarachtig beeld van de bezetting' worden ervaren, omdat De Jong de lijnen, gedragen door de 169 getuigen die in de serie – vaak meer dan een keer – aan het woord kwamen, zo overtuigend wist samen te binden. *De Bezetting* smeedde individuele herinneringen om tot een nationaal verhaal, een monumentale voorstelling van onderdrukking en verzet, van een land dat vertrapt werd maar gezuiverd uit die worsteling tevoorschijn kwam, van een lijden dat – naar de woorden van Wilhelmina – 'niet tevergeefs was' geweest.

Dynamiek van de historische cultuur

In de halve eeuw die is verstreken sinds de eerste aflevering van *De Bezetting,* is de televisie een cruciale rol blijven spelen in de historische cultuur. Dat gebeurde niet alleen in de vorm van documentaires, maar ook van nieuws en actualiteiten, series, herdenkingsprogramma's, televisiedrama, speelfilms en culturele uitzendingen. Daarbij was vaak sprake van concurrerende visies op het verleden, vertolkt door de verzuilde omroepverenigingen en gebaseerd op politieke en religieuze inzichten – wat niet weg neemt dat er sprake was van een min of meer gemeenschappelijk referentiekader: de programma's werden massaal bekeken en besproken en riepen dikwijls heftige emoties op – zeker wanneer het ging om de Tweede Wereldoorlog of het Nederlandse kolonialisme. Juist die heftige botsingen vormden het bewijs dat er een gemeenschappelijk referentiekader bestond.

Daarin ligt een belangrijk verschil met de huidige situatie. Sinds de jaren tachtig, toen de kabel en later de commerciële omroepen een einde maakten aan de monopoliepositie van de twee publieke televisiekanalen, is het aantal historisch georiënteerde programma's weliswaar explosief gegroeid, maar van een gemeenschappelijke referentiekader is nauwelijks meer sprake. De kijkdichtheid per programma haalt het niet bij die in vroegere decennia, omdat het kijkerspubliek versnipperd is geraakt. Dat zien we ook terug in de enorme variëteit in het aanbod: in hun stijl en keuze van thema's richten de programma's zich op

specifieke doelgroepen en minder op een algemeen publiek. Tegen die achtergrond vormt een televisieserie als *Verleden van Nederland* een even veelzeggende als markante uitzondering: deze serie richtte zich op een breed publiek, en het is dan ook niet toevallig dat juist hier een duidelijke – zij het milde – nationale oriëntatie is terug te vinden, zowel in de vormgeving en de verhaalstructuur als in de teksten van de opgevoerde personages.

De meeste documentaires, series, speelfilms en journalistieke programma's gaan echter niet over het verleden van de Nederlandse natie, zelfs niet over de geschiedenis van een religieuze of politieke groepering dan wel hun representanten, maar over specifieke gebeurtenissen, individuele ervaringen en herinneringen, locale of juist internationale historische thema's. Het schap met de historische televisieprogramma's heeft het karakter van een kast in de supermarkt: weliswaar veel producten van eigen bodem, maar tegelijk een ruim en gevarieerd assortiment, met programma's voor nostalgici, avonturiers, spanningzoekers, nieuwsgierigen, kritische kijkers en liefhebbers van leed en ellende.

Dit rijke en veelzijdige aanbod van programma's, waarin vrijwel alle aspecten van het verleden aan bod kunnen komen, van microhistorie en individuele verhalen tot de geschiedenis van verre culturen, weerspiegelt in al zijn verbrokkeldheid de veranderingen die zich sinds de jaren zeventig in de historische cultuur hebben voorgedaan, in Nederland en een groot deel van de rest van Europa. De nationale geschiedenis vormt in deze programma's niet langer het natuurlijke kader, zomin als de sterk ideologische, politieke en religieuze visies op het verleden. De historische thema's zijn oneindig gevarieerd, van de geschiedenis van Europa tot aan de getuigenis van een bombardement door een toevallige passant, van de geschiedenis van de mode tot een portret van de vrouwen van Hitler.

De enscenering van het verleden

Was het in de jaren zestig mogelijk om de directe effecten van een serie als *De Bezetting* min of meer in kaart te brengen, vandaag de dag is dat niet goed meer mogelijk. Daarvoor is het aanbod te groot en ook te divers. Dat neemt niet weg dat onze voorstellingen van het verleden nog steeds – ik zou zelfs willen zeggen: meer dan ooit – worden gevormd door de audiovisuele geschiedenis. Wie daaraan twijfelt zou om te beginnen eerst zijn of haar eigen hersens kunnen laten werken, door willekeurig historische namen en situatie te laten passeren. Daarbij komen de beelden vanzelf eerst – geheel volgens de regels van de psychologie – of het nu gaat om het Romeinse Rijk, de Franse Revolutie, Lenin of Stalin of Mei '68.

Sommige beelden zitten zo diep, dat zelf professionele historici moeite zullen moeten doen los te raken van deze beelden. Het realiteitseffect

ervan is – doorgaans – immers zoveel sterker dan dat van geschreven teksten. Juist die kracht wordt geëxploiteerd, niet alleen op de televisie en in de film, maar evenzeer in andere culturele instellingen die zich met het verleden bezig houden, zoals musea en herdenkingsplaatsen. Ook deze richten zich meer en meer op een *enscenering* van het verleden, met het doel een *historische sensatie* bij de toeschouwer te wekken, het gevoel van een directe ervaring met het verleden zelf. Als in een tijdmachine wordt de bezoeker meegezogen, geconfronteerd met 'authentieke' scènes, geluiden, beelden en objecten, in het museum van de Eerste Wereldoorlog in Ieper bijvoorbeeld, of het Holocaust Memorial in Washington.

Daarmee komen we op een laatste opvallende tendens in de historische cultuur. Er is niet alleen sprake van een verbrokkeling in het aanbod en de consumptie van beelden, maar ook van een vervloeien van de grenzen tussen de verschillende media in de overdracht van kennis van het verleden. Beeld en geluid rukken overal op, niet alleen in musea maar ook in het onderwijs, van de lagere school tot de universiteiten. Het web heeft een niet te bevatten rijkdom aan beelden toegankelijk gemaakt, die het mogelijk maakt om beeld, geluid en tekst parallel aan te bieden. Zo bezien vormt het groeiende aanbod van historische programma's op de televisie niet meer dan een onderdeel van een breder, dynamisch proces binnen de historische cultuur.

Frank van Vree is historicus en als hoogleraar Journalistiek verbonden aan de Universiteit van Amsterdam